

KRAKEN

Kraken is zo oud als de woningnood en gebeurde aanvankelijk vaak doordat de vertrekkende bewoner de sleutel doorgaf aan een zelf gekozen nieuwe. Georganiseerd kraken vond plaats sinds Provo, dat in 1966 het Witte Huizenplan lanceerde, en de Kabouterpartij, die een Volksdepartement voor Volkshuisvesting oprichtte. In 1965 werden in de Generaal Vetterstraat demonstratief slooppanden bezet om te bewonen, maar tot een stroomversnelling kwam het op de eerste Nationale Kraakdag van 5 mei 1970, toen er tientallen panden worden gekraakt. Intussen was de eerste druk van de Handleiding voor Krakers verschenen (1969) en draaide in de Bethaninstraat het eerste kraakspreekuur. Snel kreeg dat navolging in de Pijp, de Grachtengordel, de Indische Buurt, de Rivierenbuurt, de Concertgebouwbuurt en vooral de Staatsliedenbuurt. Rechtszekerheid werd de krakers geboden in het arrest van de Hoge Raad van 2 februari 1971, dat het binnendringen van niet in gebruik zijnde woningen toestond. Voor andere beschermingen zorgen de krakers zelf door zich te anonimiseren (dan kon er niet worden gedagvaard), de deurwaarder voor de deur tegen te houden (deurwaarder Braan kreeg eind 1981 bij zijn vijftigste vergeefse poging in de Staatsliedenbuurt een taart en een vergulde koevoet van de krakers) en de zaak te barricaderen.

Allengs ontstond er een in stedelijke en landelijke overlegvormen georganiseerd netwerk van kraakspreekuren en -buurten, dat effectief werd bijgestaan door advocaten (en door een speculatieonderzoekscollectief, dat de vaak ondoorzichtige eigendomsstructuren ter zake kundig blootlegde). Deze organisatie was allereerst gericht op de bevrediging van de behoeften aan woon- en werkruimte. Doordat de huisvestingspolitiek niet inspeelde op het kleiner worden van de huishoudens en het vroeger uit huis gaan door jongeren (je kreeg pas een urgentiebewijs als je 27 was en moest dan nog jarenlang wachten), was er een zowel kwantitatieve als kwalitatieve, structurele woningnood ontstaan. Er waren veel te weinig woningen, die bovendien niet aangepast waren aan de stormachtig groeiende markt van alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens. Bovendien was er veel behoefte aan huisvesting voor woongroepen en aan betaalbare bedrijfsruimtes, het liefst aan huis. Krakers werden daarnaast met veel misstanden op de woningmarkt geconfronteerd: achterstallig onderhoud, verkrotting, woekerhuren, sleutelgelden, intimidatie door huisbazen, speculatieve leegstand, illegale pensionvorming, woningonttrekking (bijvoorbeeld voor bordelen), nodeloze leegstand van slooppanden. De autochtone buurtbevolking ervoer deze misstanden dagelijks aan den lijve en had dan ook voor de rol van de krakers een grote sympathie. In menige buurt gingen de krakers een belangrijke rol spelen in actiegroepen voor behoud en herstel van panden, huizenblokken, straten en soms hele wijken.

De kraakbeweging is nooit meer geweest dan een los samenwerkingsverband van groepen en personen met velerlei doelstellingen.

Behalve de woningnood bond hen de culturele jeugdrevolutie van de jaren zestig, die hen had doordrenkt van het 'dat-nooit-meer'-gevoel (oorlog, holocaust, regentendom) dat niet in de bestaande politieke kaders kon worden georganiseerd. Terwijl delen van de beweging gericht waren op het welzijn van de buurt (behoud en herstel, geen metro, niet slopen maar wonen, weg met de snelweg, betaalbaar wonen, leefbaarheid), waren anderen meer revolutionair georiënteerd: tegen discriminatie van vrouwen, vreemdelingen en homo's, tegen militarisme, kernindustrie, neokolonialisme, dictatuur, fascisme, kapitalisme, arbeidsethos en milieuverwoesting. Een grote derde groep koos voor de inrichting van de eigen subcultuur in de marges van de maatschappij.

De krakers dankten veel van hun succes aan de 'neem-en-eet'-formule: het probleem werd aangepakt door leegstand te kraken en zo woonruimte te scheppen. Dit 'anarchisme van de daad' leidde tot steeds meer conflicten met eigenaars en de politiek. Bovendien stond de politie onwennig tegenover het door de Hoge Raad uitgesproken oordeel dat binnendringen in een gebruikte woning, ook door de politie, in principe huisvredebreuk was. Hard optreden door politie en knokploegen in 1978 en 1979 leidde tot een keerpunt in de kraakbeweging, die zich effectiever ging verweren. De verdediging van de op 1 november 1978 gekraakt Groote Keyzer (Keizersgracht 242-252) was daarvan een eerste proeve. De panden werden zwaar gebarricadeerd en werden een landelijk symbool van de strijd tegen de woningnood. Terwijl het kabinet het beproefde middel van de mariniers (gebruikt tegen de Molukkers) achter de hand hield, zwichtte de gemeente voor de sterke, in het hele land ontwikkelde maatschappelijke druk en kocht zij de panden aan ten behoeve van jongerenhuisvesting. De dreigende ontruiming van het pand op de hoek van de Eerste Constantijn Huygensstraat en de Vondelstraat leidde begin maart 1980 tot een driedaagse bezetting van de straat, die met behulp van het leger werd ontruimd, terwijl het pand krakershanden bleef. Op 1 april werd Beatrix' kroningsfeest getransformeerd in een nationale kraakdag ('Geen woning, geen kroning') en een massale veldslag. Daags daarna werd een complex luxe appartementen aan de Prins Hendrikkade gekraakt, want ook gewone Amsterdammers hadden recht op een riante woning, -maar nog voordat deze in augustus met veel geweld werden ontruimd, had de gemeente de eerste gekraakte panden aangekocht. Aankopen en ontruimen zouden elkaar daarna regelmatig afwisselen.

Een ommekeer was de ontruiming van de Lucky Luyk (Jan Luykenstraat) op 11 oktober 1982. Het pand was op 4 april 1981 gekraakt, werd in oktober door een knokploeg ontruimd en een week later door krakers heroverd. De gemeente kocht het pand aan en bestemde het voor sociale huisvesting, wat niet spoorde met de bedoelingen van de krakers: zij hadden sinds jaar en dag kritiek op het gemeentelijke distributiebeleid en eisten jongerenhuisvesting. De hele ontruimingsdag werd er hard gevochten, vooral op het Museumplein. Een tramstel van lijn 10 ging in vlammen op. Gedurende drie dagen was voor een deel van de stad de noodtoestand afgekondigd - voor het

eerst sinds de oorlog -, wat leidde tot mishandeling en arrestatie van toevallige passanten door de politie. Na de ontruiming ontstond in de kraakbeweging een heftige discussie over het toenemende geweld, ook in eigen gelederen. De meeste krakers waren niet uit op geweld, zij voerden actie voor leefruimte en werden pas gepolitiseerd door het optreden van politie en justitie. Na deze geweldsfase kwam de nadruk meer te liggen op opbouwwerkzaamheden: in talloze kraakpanden werden ateliers, werkplaatsen en horecagelegenheden ingericht, maar ook een kliniek voor wie de reguliere gezondheidszorg te hoogdrempelig was. Ook deze ontwikkeling raakte echter gepolitiseerd, in het Wijerspand. Dit kolossale gebouw aan de Nieuwendijk en de Nieuwe Zijds Voorburgwal werd sinds de kraak van 3 oktober 1981 bewoond en gebruikt door meer dan honderd bewoners, die er tientallen bedrijfjes gaande hielden. In samenspraak met de gemeente werd de bestemming echter een hotel (Holliday Inn) met parkeergarage. De krakers wezen de aangeboden vervangende woon- en werkruimten af (te weinig, te duur, te ver van het stadscentrum), bleven en kozen voor passief verzet. Als gebaar van goede wil kondigde de gemeente de ontruimingsdatum tevoren aan, alleen de politie wist op de ontruimingsdag 14 februari 1984 zich niet altijd te beheersen.

De echte doodsklap voor de kraakbeweging kwam op 1 januari 1987 met de invoering van de Leegstandswet, die onder andere anoniem dagvaarden mogelijk maakte. Voor het zo ver was, stierf de kraker Hans Kok in een politiecel (25 oktober 1985) als gevolg van de gemeentelijke pogingen om het krakersbolwerk Staatsliedenbuurt te nemen. Tot de dag van vandaag worden woningen en panden in A. gekraakt.

Literatuur: H.J.A. Hofland, *De stadsoorlog* (Alphen aan de Rijn, 1981). C. Tasman, *Louter Kabouter* (Amsterdam, 1996). Leo Adriaenssen, *Een dwarse buurt* (Amsterdam, 2000). Erik Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur*, (Amsterdam, 2000).

Over de Vondelstraat: Joop Blom e.a., *De Vondelstraat. Verslagen van Radio STAD 29 februari - 3 maart 1980* (Amsterdam, 1980).

Over de Lucky Luyk: *Halte Jan Luijkenstraat* (2 dln.; Amsterdam, 1983).

STAATSLIEDENBUURT

Nadat in 1877 de gemeente een uitbreidingsplan voor het gebied tussen de Overtoom en de Haarlemmerweg had aangenomen, werd in het molenrijke weidegebied Binnenpolder van Sloten de Staatsliedenbuurt gebouwd. Voor het stratenpatroon werden goeddeels de verkavelsloten en houtmolenpaden aangehouden. De Nassaustraten en de De Wittenstraat waren de oudste, ook de latere straten, kades en pleinen werden naar staatslieden genoemd.

In de beginjaren van 1900 was de bebouwing ten westen van de Van Hallstraat voltooid. Dit deel van het 'Staatsliedenkwartier' was een typisch negentiende-eeuwse buurt geworden, die al snel als bijnaam Koperen-Knopenbuurt kreeg. Veel van de bewoners droegen namelijk door hun werk bij de nutsbedrijven in de omgeving (waterleiding, gasfabriek), bij brandweer, spoorwegen, openbaar vervoer en politie uniformen. De bevolking bestond uit lagere ambtenaren, beter geschoolde arbeiders en middenstanders en onderscheidde zich maatschappelijk van de bewoners van de nieuwbouw van de Westerstaatsman (beoosten de Van Hallstraat): de in de nieuwe gemeentewoningen aan de Van Hallstraat geplaatste Jordaanbewoners uit de kelderwoningen en weggesaneerde woonwagenbewoners (1915 e.v.) waren asociale in de ogen van de buurtgenoten. In 1918 joegen zij het koninklijk gezin, dat de Prinsessekerk aan de Van Hallstraat kwam openen, de buurt uit. Doordat sinds de jaren dertig veel gezinnen vertrokken naar de betere woningen in de Bos en Lommerbuurt, nam de sociale homogeniteit van de bevolking toe. In 1931 waren de twee grootste beroepsgroepen de dagloners en de werklozen. Huurstakingen vonden plaats in 1932 en 1933, in 1934 sloeg het Jordaanoproer over naar de Staatsliedenbuurt. Een ambtelijk rapport uit 1959 concludeerde dat het gemiddelde IQ van de buurtbewoners tot de laagste van de stad behoorde en nog in 1970 ging er van de schoolverlaters niet een naar het gymnasium. De buurt was en bleef arm.

Het woningbestand van de buurt verloederde in de jaren zestig en zeventig. Zonder dat er plannen waren voor sloop of nieuwbouw werden honderden woningen dichtgetimmerd. Pas in 1978 kwam er een bestemmingsplan, dat in 1981 resulteerde in een nieuwbouwblok met gezinswoningen, terwijl de meerderheid van de buurtbewoners niet meer in een gezinssituatie woonde. Intussen waren de sloopwoningen gekraakt, tot opluchting van de burens, die zich in een spookbuurt hadden gewaand. De plaatselijke kraakbeweging, Woongroep geheten, ontwikkelde een bijzonder sterke positie in het bestuursvacuüm van de gemeentepolitiek; de samenwerking met buurtgroepen (winkeliers, wijkopbouworgaan, kerk, bewonersverenigingen) was innig. Tegelijkertijd radicaliseerde de Woongroep door sinds 1981 ook distributiewoningen te kraken. Aan de andere kant werden hele blokken slooppanden vrijwillig door de krakers ontruimd, nadat zekerheid was verkregen dat er voor buurtbewoners betaalbare huizen voor in de plaats zou komen. Fout ging het, toen in 1982 het gemeentelijke Grondbedrijf zélf

bewoners voor de sloopwoningen ging leveren. Het waren de jaren dat de Zeedijk werd 'schoongemaakt', wat nieuwe bewoners en veel heroïnehandel de buurt in bracht. Toen burgemeester Van Thijn kenbaar maakte de buurt te willen bezoeken, werd een tribunaal georganiseerd, waarin alle bewonersgroepen, van bejaarden tot kerk tot krakers tot winkeliers tot scholen waren georganiseerd. Van Thijn werd veroordeeld tot prompte uitvoering van het achterstallige stadsvernieuwings- en wijkverbeteringswerk. Toen hij vijf dagen later kwam, werd hij de buurt uitgespuugd. De openbare orde kreeg vervolgens een hoge prioriteit op de agenda van B&W. In de Marnixstraat werd een nieuw politiebureau geopend, dat drie weken later een moeder en kind (met urgentiebewijs) uit een woning in de Schaepmanstraat zette. Er werd herkraakt en weer ontruimd en daags daarna, op 25 oktober 1985, stierf een van de arrestanten in een politiecel. De reacties van krakers en politie waren heftig. Uiteindelijk is de openbare rust gekocht door tientallen miljoenen de buurt in te pompen; geen enkele aanvraag om voorzieningen of verbeteringen werd nog afgewezen. Sindsdien is er grootschalig gerenoveerd. Er zijn verschillende nieuwbouwcomplexen, zoals de ecowijk op het voormalige waterleidingterrein. Het complex bejaardenwoningen De Koperen Knoop (Van Limburg Stirumstraat) bewaart de herinnering aan de oudste bewoners van de buurt. In Zaal 100, een gekraakte school in de De Wittenstraat, en op het westergasterrein bloeit de cultuur.

Literatuur: [Leo Adriaenssen], "Staatsbezoek", in: *De voet dwars in Amsterdam* (Amsterdam, 1985). Leo Adriaenssen, *Een dwarse buurt* (Amsterdam, 1996).

GIETERSSTRAAT

In 1614 stichtte de stad op de Baangracht tegenover het Zaagmolenpoortje (achter het Kartuizerskerkhof aan de Lijnbaansgracht) een grofgeschutgieterij. Amsterdam was in tegenstelling tot veel andere Nederlandse steden erg laat met het oprichten van zo'n bedrijf, maar ontwikkelde zich in die tijd tot de Europese stapelmarkt voor wapentuig. De gieterij produceerde behalve kanonnen voor landmacht, oorlogsschepen, koopvaarders en vissers ook klokken. Nadat in 1683 de tweede stedelijke gieterij aan het Molenpad was samengevoegd met de eerste, werden door de opvolgers van de Hemony's tot 1734 in de Gietersstraat ook carillons gegoten. In de gieterij, een van de belangrijkste van Europa, investeerde de stad veel om hem *high tech* te houden. In de Franse tijd waren alleen de gieterijen van Amsterdam en Den Haag nog over. Toen in 1816 de minister van marine Den Haag uitkoos voor de productie van scheepskanonnen, waren de dagen van Amsterdam geteld. De gieterij werd in 1821 geliquideerd.

Literatuur: L. Adriaenssen, "De Amsterdamse geschutgieterij", *Amstelodamum*, jaarboek 2000.